

Gösta Rehn (1913–96) – en otålig samhällsreformator

nr 8 2012 årgång 40

Gösta Rehn är en av de mest inflytelserika svenska nationalekonomerna under efterkrigstiden. Han var en central aktör i den ekonomisk-politiska debatten i Sverige under främst 1940- och 1950-talen och bidrog i hög grad till genombrottet för den aktiva arbetsmarknadspolitik och den solidariska lönepolitiken, två hörnpelare i ”den svenska modellen”. Trots att Rehns idéer om ekonomisk politik och samhällsekonomin funktionssätt har utgjort en viktig inspirationskälla för ledande akademiska ekonomer intar han ingen självklar plats i svensk nationalekonomisk forskning. Rehn var ingen traditionell akademisk ekonom. Han skrev få artiklar i nationalekonomiska tidskrifter och ingen monografi. Det innebär inte att han avstod från att skriva, tvärtom. En bibliografi över Rehns skriftliga produktion uppvisar 543 arbeten (Wadensjö 2001a). Dessa består emellertid i hög grad av artiklar i dagstidningar och fackföreningspress samt olika promemorior. Rehn gav ett mycket viktigt bidrag till svensk nationalekonomi under efterkrigstiden, den Rehnska modellen eller Rehn-Meidnermodellen. Hans verksamhet var emellertid inte begränsad till detta. Han lämnade förslag till utformningen av den ekonomiska politiken på flera andra områden.

1. Uppväxt och studier

Gösta Rehn växte upp i Lilla Malma drygt tre mil söder om Eskilstuna. Efter studentexamen i Eskilstuna 1931 och militärtjänstgöring flyttade han till Stockholm och började läsa vid Socialinstitutet, där han tog sin socio-nomexamen 1936. Samtidigt studerade han vid Stockholms högskola med nationalekonomi som huvudämne. Med Gunnar Myrdal, Erik Lundberg, Alf Johansson och Ingvar Svennilson som föreläsare var det lätt att fångas av Stockholmskolans idéer. Rehn blev anhängare av de nya teorierna om behovet av aktiva statliga åtgärder för att undvika massarbetslöshet. Som LO-ekonom och statlig utredare under 1940- och 1950-talen kom han senare att samarbeta och diskutera med ledande företrädare för Stockholmskolan, främst Erik Lundberg och Gunnar Myrdal.

Under studietiden blev Rehn engagerad i den vänsterradikala föreningen Clarté och skrev om dagsaktuella ekonomiska ämnen i tidskriften *Clarté*. Han visade här tidigt prov på den originalitet och goda stilistiska förmåga som skulle bli hans signum. Rehns politiska engagemang och obenägenhet att koncentrera sig på studierna gjorde att han först 1948 fick sin fil kand.

LENNART ERIXON OCH ESKIL WADENSJÖ

Lennart Erixon är professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet och forskar främst om ekonomisk tillväxt, ekonomisk historia och konjunkturcykel-teori. lex@ne.su.se

Eskil Wadensjö är professor vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet och förstärkt för SULCIS (Stockholms universitets Linnécentrum för integrationsstudier). eskil.wadensjo@sofi.su.se

2. En socialdemokratisk aktivist

Rehns far var underofficer och senare kommunalkamrer. Rehn uppgav under 1980-talet att han hade blivit uppfostrad i en ”Staafliberal miljö”. Karl Staaff, statsminister 1905–06 och 1911–14, förespråkade allmän rösträtt, fackliga rättigheter och välfärdsreformer som gynnade arbetarna och småfolket. Rehn blev emellertid inte liberal utan gick med i SSU under sin gymnasietid i Eskilstuna. Han framhöll senare att han inte blev socialdemokrat av socialistisk övertygelse utan av ”småreligiös solidaritet med the underdogs” (Rehn 1984).

Rehn hade lätt att identifiera sig med socialdemokraternas pragmatiska men samtidigt statsinterventionistiska strategi under 1930-talet. Partiet tonade ned kraven på socialiseringar och prioriterade full sysselsättning och utveckling av välfärdsstaten. Varken som SSU-are eller clarteist ägnade Rehn mycket tid åt studier av de socialistiska klassikerna. Rehn var en främmande fågel i en miljö som dominerades av vänstersocialister, syndikalister och kommunister. Även socialdemokraterna i Clarté kritiserade Rehns reformism och försvarsvänlighet. Rehn höll rågängen klar mot dem som sympatiserade med Sovjetunionen och reagerade starkt på Moskvarättegångarna 1936, medan hans Clartévänner hade en överslätande attityd. Vännen Kaj Björk vittnar om att Rehn blev hårt ansatt av kommunister i debatter (Björk 1984; intervjuer med Björk 2011¹). Han blev dock ordförande i Clartés Stockholmssektion 1936 och ingick i förbundets tidskriftsredaktion. Motsättningarna mellan socialdemokrater och kommunister ökade efter Molotov-Ribbentrop-pakten i augusti 1939 och Sovjetunionens angrepp på Finland i november samma år. Det socialdemokratiska partiet beslöt i december 1939 att medlemskap i partiet var oförenligt med medlemskap i Clarté.

Rehn bestämde sig i december 1939 för att delta som frivillig på Finlands sida i kriget mot Sovjetunionen. Beslutet var inte okontroversiellt bland ledande socialdemokrater. Misstänksamheten mot finlandsaktivismen var utbredd i dessa kretsar på grund av de nationella övertonerna, den militära dominansen och de säkerhetspolitiska riskerna. Socialdemokraternas partisekreterare Torsten Nilsson sanktionerade Rehns beslut att delta på Finlands sida med förbehållet: ”säg inget till Per Albin”. Rehn framhöll att demokratin måste försvaras både inom och utanför Sveriges gränser men ansåg till skillnad från ledande företrädare för Finlands sak, att Sverige skulle hålla sig utanför kriget. Rehn, som inte hann delta i strider innan vinterkriget var slut i mars 1940, engagerade sig efter den tyska invasionen den 9 april 1940 även för Norges sak och medverkade vid organiseringen av frivilliga trots samlingsregeringens förbud (Björk 1986). Rehn tillhörde inte de socialdemokrater som kunde tänka sig ett samarbete mellan socialdemokrater och kommunister vid krigsslutet.

¹ Intervjuer med Kaj Björk gjorda av Lennart Erixon 8 april och 5 maj 2011.

3. Fackföreningsekonomen

Från slutet av 1930-talet hade Rehn återkommande utredningsuppdrag för LO. När LO inrättade en utredningsavdelning 1943 med Richard Sterner som chef anställdes också Rehn. I hans anställningskontrakt med LO stipulerades att han fick ägna en tredjedel av arbetstiden åt studier. Som LO-ekonom utarbetade han lönestatistik, skrev remisser och promemorior samt representerade LO i statliga utredningar. Rehn skrev också krönikor i socialdemokratiska dagstidningar och fackförbundspressen. Den nyanställda Rudolf Meidner utsågs 1945 av LO till ny chef för utredningsavdelningen efter Sterner. LO-ledningen fäste vikt vid att Meidner var fil kand till skillnad från Rehn (Ekdahl 2001).

Arbetarrörelsens efterkrigsråd, som verkade under 1943–44, var viktigt för utformandet av socialdemokraternas politik för efterkrigstiden (Arbetarrörelsens efterkrigsprogram 1944). Rådet var gemensamt för Socialdemokratiska Arbetarpartiet, LO, Socialdemokratiska kvinnoförbundet och SSU. Ernst Wigforss var ordförande, Richard Sterner sekreterare, Gösta Rehn biträdande sekreterare, Gunnar Myrdal expert och Alva Myrdal kvinnoförbundets representant i rådet. Rehns inflytande på programmet är inte klarlagt. Han deltog dock i arbetet med att utforma de 27 punkter som sammanfattade efterkrigsprogrammet och medverkade också vid författandet av några av kapitlen (Ohlson 1958). För att uppnå full sysselsättning förordade efterkrigsprogrammet en expansiv ekonomisk politik kombinerad med en statlig samordning av investerings- och rationaliseringsverksamheten i näringslivet. I linje med 1930-talets socialdemokratiska strategi föreslog kommittén bara begränsade nationaliseringar (av försäkringsväsendet). Några punkter behandlade områden som kom att ingå i det Rehn-Meidnerska programmet. Punkt 8 förespråkade en effektivare arbetsförmedling, omskolning och flyttningsstöd, punkt 10 en solidarisk lönepolitik och punkt 11 en allmän arbetslöshetsförsäkring med höjd ersättningsnivå. Arbetsmarknads- och lönepolitiken sattes emellertid inte in i ett större stabiliserings- och tillväxtpolitiskt sammanhang som i Rehn-Meidner-modellen.

4. Rehn före Rehn-Meidner-modellen

Gösta Rehn hade en omfattande skriftlig produktion redan före de arbeten som presenterade den Rehn-Meidnerska politiken. Han skrev under 1930-talet ett stort antal artiklar i framför allt *Clarté* och *Metallarbetaren*. Många artiklar behandlade den ekonomiska politiken, andra den oroande politiska utvecklingen i Tyskland. I artiklarna kritiserade Rehn den ekonomiska politik som fördes i olika länder och som hade föreslagits också för Sveriges del. Han riktade särskilt skarp kritik mot ”köpkraftsteorin”, en teori om att höjda löner kunde vara ett sätt att bekämpa arbetslösheten genom att ökad köpkraft skulle stimulera efterfrågan på varor och tjänster i ekonomin. Problemet var enligt Rehn att höjda löner innebar högre kost-

nader för arbetsgivarna, vilket skulle leda till att de anställde färre och att arbetslösheten därmed skulle öka. Samma kritik riktade han mot förslaget att som konjunkturpolitisk åtgärd förkorta arbetstiden. Om arbetarna får behålla lönen trots minskad arbetstid innebär det att företagen inte anställer fler för att kompensera för nedgången i arbetstid utan färre. Rehn förespråkade inte heller sänkta löner som en lösning på arbetslöshetsproblemet. En sådan politik skulle leda till bortfall av efterfrågan och därmed till högre arbetslöshet.

Vad kunde då göras för att motverka arbetslösheten? Enligt Rehn skulle staten driva en aktiv konjunkturpolitik och i lågkonjunkturer öka de offentliga utgifterna, såväl transfereringar som offentlig konsumtion och offentliga investeringar. Hans förslag om en större roll för de offentliga utgifterna följde Keynes och Stockholmskoleekonomernas rekommendationer. Rehn formulerade sitt förslag till politik bl a i en artikel i *Clarté* (Rehn 1939).

5. Rehn-Meidner-modellen

Det fanns farhågor i Sverige om att massarbetslöshet skulle följa efter andra världskriget, precis som efter första världskriget. De dystra prognoserna slog inte in. Den snabba återuppbyggnaden av Europa efter kriget bidrog till en överhettning av svensk ekonomi. Men den socialdemokratiska regeringen dämpade inte ekonomin genom en restriktiv finans- och penningpolitik utan försökte i stället bekämpa inflationen genom selektiva åtstramningsåtgärder, valutakursjusteringar, priskontroller och vädjanden till arbetsmarknadens parter om löneåterhållsamhet. Rehn och Meidner hävdade i den socialdemokratiska idétidskriften *Tiden* och fackförbundstidningar 1948 och 1949 att sådana åtgärder är ineffektiva och skadliga för näringslivets utveckling (Rehn 1948; Meidner 1948). De ansåg att fackliga organisationer inte kunde förhindra löneglidning och krav på kompensation från medlemmar utan löneglidning, i synnerhet inte efter devalveringen av den svenska kronan 1949. I sina artiklar började de formulera en alternativ ekonomisk politik med tre huvudkomponenter: en restriktiv finans- och penningpolitik, en solidarisk lönepolitik och en aktiv arbetsmarknadspolitik.

Rehn och Meidner var inte motståndare till en konträcyklisk ekonomisk politik (Rehn 1948, 1950). Men deras idé var att inflation skulle bekämpas genom en stram finans- och penningpolitik över konjunkturcykeln. Ett offentligt budgetöverskott på medellång sikt genom konsumtionsskatter skulle också ge utrymme för en expansiv finanspolitik i en djup recession.

Rehn och Meidner uppfattade solidarisk lönepolitik genom samordnade löneförhandlingar som ett effektivare, rättvisare och mindre inflatoriskt medel för att uppnå strukturomvandling än löneskillnader på en fri arbetsmarknad (Rehn 1948). Den solidariska lönepolitiken utsätter lågproduktiva företag och industrier för ett rationaliseringsstryck. Avvecklingen av företag och industrier utan omvandlingsförmåga frigör resurser så att andra mer produktiva företag och industrier kan expandera. Vidare menade Rehn

och Meidner att en rättvis lönestruktur på grundval av arbetets innehåll och kompetenskrav skulle försvaga lönespiraler i ekonomin.

De ”arbetslöshetsöar” en återhållsam makropolitik och en solidarisk lönepolitik leder till ska enligt Rehn och Meidner motverkas genom en aktiv arbetsmarknadspolitik omfattande såväl selektiv efterfrågepolitik som åtgärder för att öka arbetsmarknadens flexibilitet genom arbetsförmedling, yrkesutbildning, omskolning och flyttbidrag (Rehn 1949, 1950). De arbetslösa ska flyttas till de lediga platserna.

Rehn och Meidner sammanfattar förslaget till en sammanhållen lönepolitik och ekonomisk politik för inkomstutjämnning, full sysselsättning, tillväxt och prisstabilitet i en rapport från LOs utredningsavdelning, *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen*, till LO-kongressen 1951 (LO 1951). Rapporten, där Rehn svarade för den stabiliseringspolitiska analysen och Meidner för avsnitten om lönepolitiken, ger en utförlig och mer systematisk bild av de båda LO-ekonomernas idéer än deras tidigare artiklar.

Den Rehn-Meidnerska modellen är ett förslag till politik som på ett trovärdigt sätt endast kunde utformas inom en facklig rörelse. En av de tre komponenterna, den solidariska lönepolitiken, ligger utanför det område för vilket regering och riksdag formulerar politiken. Meidner (2003) framhöll senare att det var Rehn som sammanfogade de olika programdelarna till en helhet.

6. Vad var nytt i Rehn-Meidner-modellen?

Komponenterna i Rehn-Meidner-modellen var inte nya. Förslag om en solidarisk lönepolitik fanns redan på 1920-talet inom SAF (Faxén 1989), behandlades på LO-kongressen 1936 och var en av de 27 punkterna i Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Aktiv arbetsmarknadspolitik var en viktig del av den politik som förespråkades av Arbetslöshetsutredningen (1927-35). Arbetsmarknadspolitik var också ämnet för en offentlig utredning, vilken avbröts vid andra världskrigets utbrott. Utredningens vice ordförande Artur Thomson kunde dock driva en sådan politik redan under kriget, som ordförande för Arbetsmarknadskommissionen, med stöd av socialminister Gustav Möller (Thomson 1940). Det fanns naturligtvis också förespråkare för en mer restriktiv finanspolitik i den ekonomisk-politiska debatten. Det nya var inte de tre komponenterna var för sig utan kombinationen av dem inom en gemensam teoriram för en politik som skulle uppnå flera centrala mål för samhällsekonomin.

Rehn och Meidner var självständiga i förhållande till Stockholmskolan. De var influerade av de tongivande svenska ekonomernas allmänna tankegångar, men bara i begränsad omfattning av deras specifika metoder, teorier och policyrekommendationer (Erixon 2011a). Angreppssättet hade större likheter med Keynes (1936) komparativa statistiska analys av makroekonomiska jämvikter och Gustav Cassels och Gösta Bagges analyser av löner, strukturarbetslöshet och arbetskraftens rörlighet (Cassel 1902; Bagge 1917).

7. Rehns och Meidners ekonomiska program som praktisk politik

LO-ledningen accepterade det Rehn-Meidnerska programmet 1949–50 med undantag för konsumtionsskatterna. Det var däremot svårare att få regeringen att acceptera politikpaketet. Arbetsförmedlingsverksamheten fick tvärtom minskad resurstilldelning i början av 1950-talet (Wadensjö 2001b). Finansminister Per Edvin Sköld var direkt fientlig mot LO-rapporten. Han varnade för att förslagen kunde leda till lägre företagsvinster och hota den fulla sysselsättningen och motsatte sig indirekt beskattning. Även Tage Erlander var kritisk. I dagboksanteckningarna för perioden 1947–51 uttryckte Erlander en klart negativ uppfattning om Rehn både som person och expert (Erlander 2001a, 2001b). Han frågade sig hur LO kunde knyta så okvalificerade personer som Rehn och Meidner till sin utredningsavdelning.

Efterhand skedde dock en omsvängning. Erlanders dagboksanteckningar om Rehn upphörde att vara negativa. Han kom i stället att betrakta Rehn som en nyckelperson vid utformningen av den socialdemokratiska efterkrigspolitiken. Erlander nämner i sina memoarer att det var vid en överläggning med LOs ledning på Harpsund i mars 1955 som han för första gången tog ställning för en aktiv arbetsmarknadspolitik (Erlander 1976). Regeringen satte in omfattande arbetsmarknadspolitiska åtgärder under lågkonjunkturen 1957–58. Genomförandet av Rehn-Meidner-modellen underlättades av att Sköld avgick som finansminister 1955 och efterträddes av Gunnar Sträng, som tillsammans med Bertil Olsson, chef för AMS (Arbetsmarknadsstyrelsen) från 1957, blev huvudaktörer vid utbyggnaden av arbetsmarknadspolitiken. Arbetsmarknadspolitikens andel av statsutgifterna och BNP ökade trendmässigt under 1960-talet och första hälften av 1970-talet.

Samordningen av de centrala löneförhandlingarna inom LO/SAF-området vid mitten av 1950-talet gjorde det möjligt för LO att föra en solidarisk lönepolitik. En omfattande löneutjämning mellan branscher och mellan män och kvinnor ägde rum i Sverige under 1960- och 1970-talen.

Det är svårt att förklara genombrottet för arbetsmarknadspolitiken och den solidariska lönepolitiken i Sverige utan att hänvisa till Rehn-Meidner-modellen. LO hade ett unikt inflytande över den ekonomiska politiken. Företrädare för LO och det socialdemokratiska partiet fick stöd för satsningar på solidarisk lönepolitik och arbetsmarknadspolitik genom Rehn-Meidner-modellens argument om att politiken skulle medföra lägre inflation, högre tillväxt och tryggare jobb. Fackliga företrädare och politiker på lokal nivå accepterade t ex avvecklingen av TEKO-industrin under 1960- och 1970-talen med hänvisning till behovet av strukturuomvandling.

Efter hand uppstod dock problem. Den socialdemokratiska regeringen var oförmögen eller obenägen att föra en återhållsam finanspolitik i enlighet med Rehn-Meidner-modellen. Åtstramningsåtgärderna sattes in för sent under högkonjunkturerna med följderna att de efterföljande lågkonjunkturerna blev onödigt djupa (Rehn 1977).

Lönepolitiken blev radikalare än den föreslagna i Rehn-Meidner-modellen och innebar under 1960- och 1970-talen omfattande låglönesatsningar och minskade löneklyftor mellan olika yrkesgrupper, vilka inte följde principen om lika lön för lika arbete. Rehn lutade åt att låglönesatsningarna gick för långt under 1960- och 1970-talen (Rehn 1980).

8. Mottagandet av Rehns idéer bland national-ekonomerna

Rehn debatterade sitt förslag till en ny ekonomisk politik med Erik Lundberg både före och efter LO-rapporten (Lundberg 1950; Rehn 1950). Lundberg hävdade att Rehn överbetonade vinsternas betydelse för lönebildningen på bekostnad av arbetsmarknadsläget. Rehn höll med om att marknadskrafterna var centrala, men att lägre vinster var det enda sättet att mildra löneinflationen vid full sysselsättning. Lundberg var rädd för att lägre företagsvinster skulle hämma privata investeringar. Rehn replikerade att hans politik skulle påskynda strukturomvandlingen bl a genom att dynamiska företag gynnades. Han poängterade att de privata investeringarna inte behövde minska bara för att det offentliga sparatet fick en ökad betydelse. Rehn (1948, 1950) menade dock att det fanns gränser för försämringen av företagets självfinansieringsförmåga och att vinstandelen av BNP borde vara konstant på lång sikt.

Rehn och Lundberg var tämligen överens om inflationens mekanismer men Lundberg förordade en viss avvikelse från full sysselsättning för att undvika en samhällsskadlig inflation. Rehn å sin sida betonade de negativa sociala konsekvenserna av att överge den fulla sysselsättningen. Lundberg ifrågasatte inte att Rehn-Meidner-modellen kunde förena prisstabilitet med full sysselsättning men fruktade att en omfattande offentlig kapitalbildning och arbetsmarknadspolitik skulle leda till maktkoncentration, byråkrati och på sikt utgöra ett hot mot demokratin. Lundberg (1950, 1985) förordade en stram penningpolitik framför en återhållsam finanspolitik.

Bent Hansen, som tillhörde den andra generationen Stockholmsekonomer, kritiserade den solidariska lönepolitiken under 1950-talet. Politiken tillät inte löntagare i nedläggningshotade företag att behålla sina jobb genom en löneanpassning (Hansen 1961). Hansen framhöll samtidigt det unika i Rehns stabiliseringspolitik. Han tog starka intryck av Rehns teori om vinsternas roll och att efterfrågeöverskott på vissa delarbetsmarknader ger upphov till löneökningar även i en ekonomi som ännu inte har uppnått full sysselsättning (Hansen 1955, 1970). Hans intresse för löneutvecklingen var grunden för en studie tillsammans med Rehn av löneglidningens drivkrafter i svensk tillverkningsindustri. Deras undersökning visade att efterfrågeöverskottet hade ett större inflytande än vinsterna på löneglidningen i svensk tillverkningsindustri. Beräkningen av ett index för det totala efterfrågeöverskottet på arbetsmarknaden föregrep analysen av Beveridgekurvan (Erixon 2011b). Genom deras ojämviktsanalys av delarbetsmarknader med

antingen vakanser eller arbetslöshet blev marknadskrafternas inflytande över löneutvecklingen tydligare i Hansen och Rehn (1956) och Rehns egna arbeten under 1950-talet än i många senare analyser av Phillipskurvan.

Svenska ekonomer uttryckte från mitten av 1970-talet en ökad skepsis mot Rehn-Meidner-politiken. Assar Lindbeck betonade värdet av höga vinster och uttryckte oro över den långsiktiga vinstutvecklingen i svenskt näringsliv. Han lade delvis skulden på Rehn-Meidner-modellen (Lindbeck 1976). Arbetsmarknadsekonomer ifrågasatte den svenska arbetsmarknadspolitikerna på empiriska grunder (Calmfors m fl 2001). Men det fanns också ekonomer som försvarade Rehn-Meidner-modellen. Minskade löneklyftor för likvärdiga jobb i linje med modellen verkar ha påskyndat struktururomvandlingen av svenskt näringsliv (Hibbs och Locking 2000).

9. Från LO till OECD

Rehn blev som tidigare nämnts anställd vid LO 1943 och var formellt kvar där fram till 1960. Under 1950-talet arbetade han under långa perioder i offentliga utredningar – 1949 års skatteutredning, Penningvärdeundersökningen och Stabiliseringsutredningen. Han drev då de frågor som är utmärkande för den Rehn-Meidnerska modellen: en solidarisk lönepolitik samt åtgärder för att bekämpa inflation och uppnå full sysselsättning. Rehn fick också en licentiatexamen i nationalekonomi 1958 baserad på sitt utredningsarbete. År 1959 blev Rehn anställd vid Finansdepartementet och arbetade där fram till 1962 då han blev chef för avdelningen för arbete och sociala frågor vid OECD i Paris. En förklaring till att han lämnade LO var att han inte kom överens med LOs ordförande Arne Geijer.

Rehn och Meidner arbetade alltså inte samtidigt vid LO under särskilt många år. De skrev många artiklar som förklarade och försvarade den Rehn-Meidnerska modellen men gjorde det var för sig. Undantagen är LO-rapporten från 1951 och en artikel i *Dagens Nyheter* 1992 (Meidner och Rehn 1992).

10. Från aktiv arbetsmarknadspolitik till marginella sysselsättningsstöd

Rehn deltog endast i begränsad utsträckning i den svenska debatten under sina år vid OECD. Däremot drev han frågan om en aktiv arbetsmarknadspolitik med stor energi inom OECD. När Institutet för arbetsmarknadsfrågor omvandlades till Institutet för social forskning (SOFI) 1972 utlystes tre professurer, bl a en i arbetsmarknadspolitik. Rehn sökte och fick den av regeringen trots att de sakkunniga placerade honom först på tredje plats. Han utnämndes 1973 och tillträdde tjänsten året därpå.

När Rehn kom tillbaka till Sverige 1974 var han föga engagerad i, rentav skeptisk till, förslagen till löntagarfonder och lagen om anställningsskydd. Han undvek också debatter om den rörlighetsfrämjande arbetsmarknadspolitikerna. "Flyttlasspolitiken" anklagades under 1960- och 1970-talen för

att ha bidragit till avfolkningen av svensk landsbygd. AMS blev i folkmun en förkortning av Alla Måste Söderut. Rehn medgav i mitten av 1970-talet att stimulanserna av den geografiska rörligheten kan ha varit för långtgående under det föregående decenniet (Rehn 1977). Han hade emellertid ett nytt förslag till arbetsmarknadspolitik, som han börjat formulera i olika promemorior redan under OECD-tiden. Det nya arbetsmarknadspolitiska medlet var stöd till expanderade företag – se Wadensjö m fl (1988). I en första formulering var det fråga om kortvariga marginella sysselsättningsstöd till företag som under en lågkonjunktur utökade sin personalstyrka. Rehn förespråkade en temporär subvention för att förhindra missbruk. Senare blev förslaget att stödet skulle ligga fast under en längre tid, för att företagen skulle hinna reagera och anpassa sin verksamhet. Företag skulle få en subvention om de valde att expandera eller att expandera mer än vad de annars skulle ha gjort. Namnet på och utformningen av det nya medlet förändrades gradvis. Rehn använde sig av benämningar som ”marginella expansionsstöd” och ”antiinflationär expansionspolitik”. Hans förslag uppmärksammades och utreddes men det kom aldrig att genomföras i större skala.

11. Arbetstid, flexibilitet och valfrihet

Rehns andra huvudfråga vid sidan om stabiliseringspolitiken var arbetstidsfrågan tagen i vid mening – se Wadensjö m fl (1988). Under 1930-talet avvisade han allmän arbetstidsförkortning som lösning på arbetslöshetsproblemet. En sådan åtgärd skulle bara förvärpa arbetslösheten.

Rehn återkom till arbetstidsfrågan 1944. Kriget började närma sig sitt slut och det fanns starka farhågor för en efterkrigsdepression. Rehn lanserade ett förslag om arbetslöshetssemestrar som innebar att varje löntagare hade rätt till sex månaders extra semester finansierad genom arbetsgivaravgifter. Den skulle kunna tas ut när arbetsmarknadens parter bestämde att det var lämpligt att göra så av arbetsmarknadsskäl, dvs när arbetslösheten var hög.

Rehns nästa inlägg i arbetstidsfrågan kom i början av 1950-talet. Det innebar att allmän arbetstidsförkortning borde genomföras vid full sysselsättning för att undvika en reallönesänkning. Däremot menade han precis som under 1930-talet att en allmän arbetstidsförkortning inte borde ske under en lågkonjunktur.

Rehn vidareutvecklade senare sina arbetstidsförslag till ett förslag om sk dragningsrätter, vilka innebar att de anställda hade rätt till viss ledighet som kunde tas ut för olika syften – utbildning, kortare veckoarbetstid, extra semester, tidigare pensionering m m. Rehns alla förslag vad gäller arbetstid kan ses som del av en politik för ökad flexibilitet och rörlighet. Flexliv kan sättas som rubrik på hans tankar på detta område. Hit kan också knytas rörlighetspolitiken inom arbetsmarknadspolitik och allmänt möjligheterna till trygghet genom rörlighet – vingarnas trygghet och inte snäckskallets trygghet.

12. En ivrig reformator

Det som framför allt kännetecknade Gösta Rehn var hans stora iver att reformera samhället. Han hade många arbetsgivare under sitt långa arbetsliv men hans egentliga arbetsgivare var hela tiden hans idéer. Även som professor vid SOFI var han inte i första hand forskare och lärare utan mer en person som brann för sina idéer och ville att de skulle uppmärksammas och leda till förändringar. Rehn handledde inte några doktorander och startade inte något forskningsprojekt med medarbetare. Han var projektet Gösta Rehn.

Efter pensioneringen fortsatte han på samma sätt, ständigt verksam för att få stöd till sina idéer. Under veckodagarna var han ute på sina kampanjer för att sedan ägna veckosluten åt att fila på sina formuleringar på sitt arbetsrum på SOFI. Rehns spartanska livsföring och närmast maniska upptagenhet av samhällsekonomiska problem uteslöt mingel i de fina salongerna. I hans sammansatta personlighet ingick ett elitistiskt drag som visade att han i hög grad tillhörde den generation av sociala ingenjörer som ville ”lägga livet till rätta”. Han ansåg dock att den starka staten som motvikt kräver en fördjupning av den politiska demokratin (ökat kommunalt självstyre, fler folkomröstningar, ökat medlemsinflytande inom det socialdemokratiska partiet m m).

Rehns ivrighet, avsaknaden av diplomatisk talang och rollen som sanningssägare gjorde att han inte tillhörde kretsen av centrala beslutsfattare under den socialdemokratiska skördetiden. Han hade bara enstaka partipolitiska uppdrag på kommunal- och landstingsnivå under 1950-talet. Rehns förhållande till det socialdemokratiska partiet var komplicerat. Han klagade alltid på partiets finansministrar för deras felaktiga ekonomiska politik men höll i regel tillbaka sin kritik utåt av lojalitet mot partiet. Rehn återanvände ofta sin devis från 1950-talet – att varje tänkande/intelligent person är överlägsen sin egen teori (Rehn 1953, 1980).

Rehns rationalistiska världsbild var typisk för den generation av socialdemokratiska sociala ingenjörer som ville medverka till att avskaffa fattigdomen och modernisera Sverige. Det fanns socialistiska inslag i Rehns ideologi. Han argumenterade, särskilt under 1940-talets andra hälft, för en planmässig näringspolitik, ett offentligt sparande och för att den fulla sysselsättningspolitiken skulle stärka arbetarklassens position och därmed öka lönerns andel av nationalinkomsten. Rehn var samtidigt mer liberal än många socialdemokrater i hans generation. Han argumenterade tidigt för att avveckla krigsårens pris- och investeringskontroller och framförde sällan några önskemål om en större offentlig sektor. Han betonade i sina skrifter från slutet av 1950-talet och framåt att den fulla sysselsättningen och den aktiva arbetsmarknadspolitiken syftade till att öka makten för den individuella löntagaren (Rehn 1961, 1977). Ökade valmöjligheter på arbetsmarknaden gör löntagarna mindre beroende av enskilda företag med en ökad individuell frihet som följd.

Vår ambition har varit att belysa Rehns sammansatta värderingar som

närmast kan betecknas liberalsocialistiska och lyfta fram hans betydelse som nationalekonom. Rehns teorier om strukturomvandling, inflatorisk löneglidning i nyckelbrancher och vinsternas centrala roll i lönebildningen kom att uppmärksammas och övertas av etablerade akademiska ekonomer under 1950- och 1960-talen. Lundberg (1985) framhöll t ex det innovativa i hans analys av strukturomvandlingens drivkrafter genom att hänvisa till Rehn-Salter-modellen. Rehns förslag om marginella sysselsättnings- och expansionsstöd samt idéerna om flextid och flexliv har inte fått samma genomslag som det Rehn-Meidnerska programmet. Rehn var en innovativ ekonom vars kreativa otålighet uteslöt ett tidskrävande arbete med att precisera och testa idéer. Hans styrka var att skapa insikter snarare än att formalisera och pröva dem. Genom sitt inflytande över svensk ekonomisk politik och andra nationalekonomers tänkande förtjänar Gösta Rehn en plats bland betydande svenska nationalekonomer.

Arbetrörrelsens efterkrigsprogram (1944), *De 27 punkterna med motivering*, Stockholm.

Bagge, G (1917), *Arbetslönens reglering genom sammanslutningar*, AB Nordiska Bokhandeln, Stockholm.

Björk, K (1984), *Ett 30-tal: minnesbilder*, Tidens Förlag, Stockholm.

Björk, K (1986), *Ett krig: minnen och funderingar*, Tidens Förlag, Stockholm.

Calmfors, L, A Forslund och M Hemström (2001), "Does Active Labour Market Policy Work? Lessons from the Swedish Experiences", *Swedish Economic Policy Review*, vol 8, s 61-124.

Cassel, G (1902), *Socialpolitik*, Hugo Gebers Förlag, Stockholm.

Ekdahl, L (2001), *Mot en tredje väg. En biografi över Rudolf Meidner*, del I, Arkiv Förlag, Lund.

Erixon, L (2011a), "A Social Innovation or a Product of His Time? The Rehn-Meidner Model's Relation to Contemporary Economics and the Stockholm School", *European Journal of the History of Economic Thought*, vol 18, s 85-123.

Erixon, L (2011b), "Formalizing a New Approach to Economic Policy – Bent Hansen, Gösta Rehn and the Swedish Model", Working Paper 2011:19, Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.

Erlander, T (1976), *1955–1960*, Tidens Förlag, Stockholm.

Erlander, T (2001a), *Tage Erlander – Dagböcker 1945–1949* (redigerade av S Erlander), Gidlunds Förlag, Hedemora.

Erlander, T (2001b), *Tage Erlander – Dagböcker 1950–1951* (redigerade av S Erlander), Gidlunds Förlag, Hedemora.

Faxén, K-O (1989), "Några kommentarer till SAF:s lönepolitiska uttalanden under 1920-talet", i Wadensjö, E, Å Dahlberg och B Holmlund (red), *Vingarnas trygghet. Arbetsmarknad, ekonomi och politik*, vänbok till Gösta Rehn, Dialogos, Lund.

Hansen, B (1955), *Finanspolitikens ekonomiska teori*, SOU 1955:25.

Hansen, B (1961), "Kommentar", i Nationalekonomiska Föreningens förhandlingar, fjärde mötet, Nationalekonomiska Föreningen, Stockholm.

Hansen, B (1970), "Excess Demand, Unemployment, Vacancies, and Wages", *Quarterly Journal of Economics*, vol 84, s 1-23.

Hansen, B och G Rehn (1956), "On Wage-Drift. A Problem of Money-Wage Dynamics", i *25 Economic Essays in Honour of Erik Lindahl*, Ekonomisk Tidskrift, Stockholm.

Hibbs, D och H Locking (2000), "Wage Dispersion and Productive Efficiency: Evidence for Sweden", *Journal of Labor Economics*, vol 18, s 755-782.

Keynes, J M (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, MacMillan, London.

Lindbeck, A (1976), "Dynamisk företagsamhet förutsätter hyggliga vinster", *Ekonomisk Debatt*, årg 4, nr 2, s 123-124.

LO (1951), *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen*, rapport till LO-kongressen 1951, LO, Stockholm.

REFERENSER

- Lundberg, E (1950), "Lönepolitik under full sysselsättning", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 52, s 44-61.
- Lundberg, E (1985), "The Rise and Fall of the Swedish Model", *Journal of Economic Literature*, vol 23, s 1-36.
- Meidner, R (1948), "Lönepolitikens dilemma vid full sysselsättning", *Tiden*, vol 40, s 464-471.
- Meidner, R (2003), "Några tankar vid ett seminarium", i Erixon, L (red), *Den svenska modellens ekonomiska politik*, Atlas Akademi, Stockholm.
- Meidner, R och G Rehn (1992), "Fel metod mot arbetslöshet", *Dagens Nyheter*, 25 februari 1993.
- Ohlson, B (1958), "Tillkomsten av arbetarrörelsens efterkrigsprogram", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, vol 61, s 38-55.
- Rehn, G (1939), "Socialpolitik och lönepolitik", *Clarté*, vol 16, nr 3-4, s 16-18.
- Rehn, G (1948), "Ekonomisk politik under full sysselsättning", *Tiden*, vol 40, s 135-142.
- Rehn, G (1949), "Fullsysselsättningens löneproblem", *Fackföreningsrörelsen*, vol 29, s 461-470.
- Rehn, G (1950), "Lönepolitiken och fullsysselsättningen. Replik till professor Lundberg", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 52, s 62-67.
- Rehn, G (1953), "Regleringsväsen, finanspolitik och arbetsmarknadsproblem", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 55, s 271-290.
- Rehn, G (1961), "Arbetsmarknadspolitik som samhällsidé", i Svensson, O (red), *Femton år med Tage Erlander*, Tidens Förlag, Stockholm.
- Rehn, G (1977), "Finansministrarna, LO-ekonomerna och arbetsmarknadspolitiken", i Herin, J och L Werin, *Ekonomisk Debatt och ekonomisk politik - Nationalekonomiska föreningen 100 år*, Norstedts, Stockholm.
- Rehn, G (1980), "Idéutvecklingen", i *Lönepolitik och solidaritet. Debattinlägg vid Meidnerseminariet, 21-22 februari 1980*, Prisma och LO, Stockholm.
- Rehn, G (1984), Brev till Kaj Björk, 29 januari 1984.
- Thomson, A (1940), *Arbetsmarknadens reglering*, Hugo Gebers förlag, Stockholm.
- Wadensjö, E (2001a), "Bibliography of the Writings of Gösta Rehn", i Milner, H och E Wadensjö (red), *Gösta Rehn, the Swedish Model and Labour Market Policies*, Ashgate, Aldershot.
- Wadensjö, E (2001b), "The Labour Market Policy - Rehn or Rubbestad", i Milner, H och E Wadensjö (red), *Gösta Rehn, the Swedish Model and Labour Market Policies*, Ashgate, Aldershot.
- Wadensjö, E, Å Dahlberg och B Holmlund (1988), "Inledande presentation och analys", i Rehn, G, *Full sysselsättning utan inflation - skrifter i urval*, Tidens Förlag, Stockholm.